

EKONOMIA ECONOMICS

5(17) • 2011

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Redaktor Wydawnictwa: Barbara Majewska

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: *Comp-rajt*

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 2080-5977 (Ekonomia)

ISSN 1899-3192 (Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu)

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Nakład: 200 egz.

Spis treści

Wstęp	9
Bartosz Bartniczak , Szkodliwa dla środowiska pomoc publiczna – próba definicji i identyfikacji	11
Tomasz Bąk , Gospodarka odpadami w powiecie leżajskim na poziomie gospodarstwa domowego emigrantów	28
Stanisław Czaja, Agnieszka Becla , Spory wokół koncepcji nauki ekonomii zrównoważonego i trwałego rozwoju – ujęcie problemowo-dydaktyczne	35
Zbigniew Dokurno , Instytucjonalne uwarunkowania wartości kapitału naturalnego w procesie modernizacji gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju	46
Mariola Drozda , Wybrane problemy logistyczne, prawne i społeczne zaprojektowania i wdrożenia regionalnego systemu gromadzenia i utylizacji elektronicznych odpadów niebezpiecznych	57
Dariusz Głuszczyk , Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty	68
Marian Kachniarz , Bogactwo gmin – efekt gospodarności czy renty geograficznej?	81
Ewa Kastrau , Ewolucja przepisów dotyczących opłat za składowanie odpadów w polskim prawie ochrony środowiska	95
Grzegorz Kobylko, Małgorzata Sej-Kolasa , Informacyjne uwarunkowania sprawności procesów regulacji w makrosystemie	110
Rafał Krawczyk , Corporate governance i jego wpływ na wartość przedsiębiorstwa	122
Magdalena Malucha , Architektura europejskiego systemu handlu emisjami z polskiej perspektywy	138
Urszula Markowska-Przybyła , Kapitał społeczny – międzynarodowe doświadczenia w problemach pomiaru	154
Elżbieta Nawrocka , Rozwój turystyki i przestrzeń. Implikacje dla polityki turystycznej	171
Robert Pabierowski, Rafał M. Jakubowski, Paweł Kuśmierczyk , Teoremat Coase’a a alokacja praw własności do zasobów środowiska – eksperymentalne badanie wpływu efektów negocjacyjnych na osiągnięcie społecznego optimum	186
Zbigniew Piepiora , Katastrofy naturalne i przeciwdziałanie ich skutkom w Ameryce Centralnej	206
Arkadiusz Piwowar , Wybrane aspekty ekonomiczne i ekologiczne stosowania nawozów mineralnych w gospodarstwach rolnych	217
Adam Płachciak , Geneza idei rozwoju zrównoważonego	231

Zbigniew Przybyła , The history and present of the inter-cooperation network – the study of The New Hanseatic League and The Lusatian League	249
Andrzej Raszkowski , Atrakcyjność inwestycyjna regionów – wybrane zagadnienia	258
Paweł Skowron , Gospodarowanie odpadami opakowaniowymi w Polsce – stan i perspektywy	273
Renata Sosnowska-Noworól , Bezpieczeństwo i higiena pracy przy gospodarowaniu odpadami komunalnymi	290
Miłosz Stanisławski , Wybrane aspekty udziału największych przedsiębiorstw w wydatkach badawczo-rozwojowych	302
Joanna Szymańska , Ochrona przyrody w opinii mieszkańców województwa dolnośląskiego	330
Piotr Szymański , Model nadania ekonomicznej wartości obszarom cennym przyrodniczo	347
Dorota Teneta-Skwiercz , Charakterystyka planów zrównoważonego rozwoju na przykładzie grupy Sony i korporacji Unilever	367
Stanisław Urban , Problemy wykorzystania i ochrony ziemi w Polsce	379
Edward Wiszniowski , Rachunkowość finansowa a ekologia	391
Anetta Zielińska , Potencjalna użyteczność analizy kosztów i korzyści do oceny i wyceny obszarów przyrodniczo cennych	405

Summaries

Bartosz Bartniczak , Environmentally harmful state aid – an attempt to define and identify	27
Tomasz Bąk , Litter economy in Leżajsk district at the level of emigrants household	34
Stanisław Czaja, Agnieszka Becla , Disputes around the conception of sustainable and permanent development of economics science – the problem and didactic approach	45
Zbigniew Dokurno , Institutional determinants of the value of natural capital in the process of modernization of the economy towards sustainable development	56
Mariola Drozda , Selected logistic, legal and social problems of design and implementation of regional system of accumulation and utilization of electric dangerous waste	67
Dariusz Głuszczuk , The essence of regional development and its determinants	80
Marian Kachniarz , Communities wealth – the effect of thrift or geographical rent?	94

Ewa Kastrau , Evolution of regulations concerning warehousing charges of waste in the Polish environment protection law	109
Grzegorz Kobyłko, Małgorzata Sej-Kolasa , Information determinants of the efficiency of regulation processes in macrosystem	121
Rafał Krawczyk , Corporate governance and its impact on company value ..	137
Magdalena Malucha , Architecture of the European trade emission system from the Polish perspective	153
Urszula Markowska-Przybyła , Social capital – international experience in measurement problems	170
Elżbieta Nawrocka , The development of tourism and space. Implications for tourism policy	185
Robert Pabierowski, Rafał M. Jakubowski, Paweł Kuśmierczyk , Coase theorem and allocation of environmental property rights – experimental studies of the effect of bilateral negotiations on social optimum	200
Zbigniew Piepiora , Natural disasters and counteracting their effects in Central America	216
Arkadiusz Piwowar , Chosen economic and ecological aspects of mineral fertilizers usage in farms	230
Adam Plachciak , The origin of sustainable development idea	248
Zbigniew Przybyła , Historia i terażniejszość sieci międzynarodowej współpracy – studium przypadku nowej Hanzy i Związku Miast Łużyckich	257
Andrzej Raszkowski , Investment attractiveness of regions – selected problems	272
Paweł Skowron , Management of packing waste in Poland – state and perspective	289
Renata Sosnowska-Noworól , Occupational health and safety in municipal waste management	301
Miłosz Stanisławski , Chosen aspects of the biggest enterprises participation in research and development expenditure	326
Joanna Szymańska , Protection of nature in the opinion of Lower Silesia voivodeship population	346
Piotr Szymański , Model of attributing economic value to natural valuable areas	366
Dorota Teneta-Skwiercz , The description of sustainable development's plans based on the example of Sony Group and Unilever	378
Stanisław Urban , Problems of land utilization and protection in Poland	390
Edward Wiszniowski , Financial accounting and ecology	404
Anetta Zielińska , Potential usefulness of the cost-benefit analysis for the assessment and evaluation of natural valuable areas	416

Elżbieta Nawrocka

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ROZWÓJ TURYSTYKI I PRZESTRZEŃ. IMPLIKACJE DLA POLITYKI TURYSTYCZNEJ

Streszczenie: Celem ogólnym artykułu jest zidentyfikowanie procesów transformacji przestrzeni w wyniku rozwoju turystyki, a także wskazanie związanych z tymi procesami obszarów problemowych dla polityki turystycznej. Celem szczegółowym jest przedstawienie wybranych teorii rozwoju regionalnego w kontekście możliwości ich zastosowania do badań nad rozwojem turystyki. Badanie rozwoju turystyki oparto na analizie progresu parków rozrywki i tematycznych. Wykorzystano teorię dyfuzji innowacji i teorię peryferii. Analiza polityki turystycznej pokazała kierunki zmian jej celów i umożliwiła zdiagnozowanie najważniejszych problemów utrudniających ich realizację. Badania, w tym analiza progresu parków rozrywki i tematycznych, pozwoliły także wskazać główne warunki skuteczności polityki turystycznej.

Słowa kluczowe: rozwój turystyki, przestrzeń turystyczna, polityka turystyczna.

1. Wstęp

Istotność podjętej problematyki wynika z przestrzennego charakteru układu konsument–produkt w turystyce, na którego przebieg ma wpływ polityka turystyczna.

Najbardziej syntetyczna, a jednocześnie najtrafniej oddająca istotę przestrzeni turystycznej jest definicja S. Liszewskiego, który określa ją jako funkcjonalnie wyróżnioną część przestrzeni geograficznej, która jest wytworem działalności człowieka użytkującego do realizacji celów turystycznych środowisko geograficzne i społeczne¹. Przyjęta definicja przestrzeni turystycznej traktuje ją w kategoriach miejsca-obszaru, gdzie zachodzą zjawiska i procesy związane z rozwojem turystyki, a korzystając z koncepcji systemu turystyki N. Leipera (1979), który wyróżnił obszar generujący ruch turystyczny, drogę tranzytu turystycznego i miejsce recepcji turystycznej², można wskazać, iż omawiana przestrzeń związana jest z miejscem recepcji turystycznej.

¹ S. Liszewski, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm” 1995, nr 5, z. 2, s. 87-103.

² A. Sessa, *The science of systems for tourism development*, „Annals of Tourism Research” 1988, Vol. 15, No. 2, s. 219-235.

Artykuł jest wynikiem analizy literatury krajowej i zagranicznej, a także obserwacji i wywiadów swobodnych autorki.

W artykule wyjaśnia się zmiany zachodzące w środowisku pod wpływem turystyki i omawia rolę działań podmiotów władzy publicznej w tym zakresie.

Badania rozwoju turystyki oparto na analizie progresu parków rozrywki i tematycznych. Wykorzystano przede wszystkim teorię dyfuzji innowacji i w mniejszym stopniu teorię peryferii. Teorię dyfuzji innowacji wybrano ze względu na nowy jej wymiar i znaczenie w dobie gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego, a teoria peryferii od dawna jest wykorzystywana do programowania rozwoju turystyki i – zdaniem autorki – nie straciła na swojej aktualności.

2. Rozwój turystyki w przestrzeni

Działalność turystyczna jest jedną z dziedzin korzystających w szerokim zakresie z przestrzeni³ i zasobów w niej ulokowanych, a także mających istotny wpływ na rodzaj, charakter i jakość zagospodarowania przestrzennego obszaru, generując powstawanie trwałych i nietrwałych jego elementów. Wynikiem tego jest przekształcanie przestrzeni z różną intensywnością i w zróżnicowanych formach.

Poszczególne typy aktywności konkurują pomiędzy sobą o fragmenty przestrzeni najdogodniejsze do ich rozwoju. Często dochodzi do konfliktów, które nierozwiązane w fazie planowania przechodzą w fazę realizacji i stają się konfliktami przestrzennymi⁴. Interesującym przykładem takiej sytuacji jest rozwiązany w grudniu 2010 r. konflikt przestrzenny w Szklarskiej Porębie, trwający od połowy lat 90. XX w., pomiędzy inwestorem prywatnym a Karkonoskim Parkiem Narodowym (KPN). Inwestor posiadał zgodę Ministerstwa Środowiska na budowę „łącznika” na Szrenicę, obejmującego wyciąg i trasę narciarską, a także trasy zjazdowej i wyciągów orczykowych w Kotle Łabskiego Szczytu. KPN złożył protest, ponieważ oznaczało to ingerencję w obszar rezerwatu ścisłego, ale jednocześnie rozwiązanie sprawy wiązałoby się z dużym odszkodowaniem dla inwestora prywatnego. W drodze porozumienia inwestor prywatny zrezygnował z drugiej części inwestycji w zamian za podjęcie

³ Pojęcie przestrzeni jest wykorzystywane do określenia różnych zjawisk i procesów występujących lub dokonujących się na znacznych obszarach, co nadaje im cech przestrzennych. Na podst. S. Liszewski, *Przestrzeń turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, „Turystyka” 2006, nr 16, z. 2, s. 7-19.

⁴ Konflikty przestrzenne powstają z różnych przyczyn, a mianowicie: niewłaściwej eksploatacji zasobów środowiskowych, sprzeczności między cząstkowymi celami poszczególnych instytucji a celami ogólnospołecznymi, sprzeczności pomiędzy celami obecnych i przyszłych pokoleń, konkurencji różnych form zagospodarowania wynikających z różnorodnych celów branżowych o te same lokalizacje, postępu technologicznego i organizacyjnego, struktury gospodarki. Więcej na ten temat w: B. Meyer, *Kształtowanie układów przestrzenno-funkcjonalnych przez turystykę*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2008, s. 19; A. Potoczek, *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*, TNOiK, Toruń 2003, s. 222-223.

budowy infrastruktury narciarskiej na Świąteczny Kamień (obszar znajdujący się w otulinie KPN). Ostatecznie uzyskał także zgodę dyrekcji Lasów Państwowych na dokończenie inwestycji. Mediatorem w tej sprawie były władze miejskie, którym zależało na tej inwestycji ze względu na potencjał rozwoju turystyki.

Każda aktywność turystyczna powoduje przekształcenia przestrzeni, które mogą mieć zarówno charakter kompensacyjny (rekultywacja środowiska – na nieużytkach wybudowano park wodny Tropical Islands), redukcyjny (eliminacja niektórych elementów środowiska – budowa wyciągu narciarskiego zmusza często do wyrębu części lasu), supletywny (wzbogacenie środowiska – rozwój turystyki winiarskiej we Francji spowodował wzrost liczby winnic, powstanie muzeów winiarskich, zajazdów serwujących lokalne marki win), jak i destrukcyjny – co oznacza zniszczenie środowiska (np. u wybrzeży Morza Śródziemnego przez turystykę masową⁵).

W literaturze dotyczącej turystyki więcej uwagi poświęca się korzystnym skutkom jej rozwoju, marginalizując negatywne. Innym zagadnieniem jest eksponowanie negatywnych skutków w krajach rozwijających się z uwagi na ponoszone przez te ORT koszty, które nie są pokrywane z dochodów sektora prywatnego, ponieważ często siedziby dużych korporacji turystycznych znajdują się poza nimi⁶. Mniej mówi się o przypadkach negatywnych przejawów rozwoju turystyki w krajach rozwiniętych. Interesujące rezultaty badań przedstawił A.P. Russo, który zidentyfikował, że rozwój turystyki w atrakcyjnych miastach oferujących dziedzictwo kulturowe, np. w Wenecji, może powodować duże problemy społeczno-gospodarcze obszaru. W wyniku zagęszczenia ruchu turystycznego w centrach historycznych i wysokich cen następują zmiany w strukturze odwiedzających na rzecz wycieczkowiczów (odwiedzających jednodniowych), których wydatki turystyczne są mniejsze niż przyjeżdżających na dłużej. Osoby odwiedzające Wenecję wybierają okoliczne miejscowości na miejsca recepcji turystycznej, co powoduje przejmowanie korzyści z rozwoju turystyki przez peryferyjne obszary, gdy tymczasem władze publiczne Wenecji muszą podwyższać podatki, poszukiwać subsydiów z budżetu centralnego czy innych źródeł w celu zwiększania puli środków finansowych na utrzymanie zabytków, oczyszczanie miasta i marketing. Negatywne skutki rozwoju turystyki w mieście powodują obniżanie konkurencyjności innych dziedzin lokalnej gospodarki, ponieważ zjawisko mnożnika turystycznego jest ograniczone. Wenecja ponosi wysokie koszty ruchu turystycznego w centrum, a korzyści z niego są znacznie mniejsze, gdyż odpływają do sąsiednich gmin, które stają się niejako *free-riders*, czerpiąc dochody z lokalizacji w pobliżu głównego miejsca recepcji turystycznej przy dużo niższych kosztach. Zdaniem A.P. Russo peryferyjne lokalizacje będą kontynuować swoją strategię wykorzystywania położenia względem central-

⁵ Problem niszczenia środowiska w wyniku masowego rozwoju turystyki opisywany jest szeroko w literaturze zachodniej od lat 70., a w polskiej od 90. XX w.

⁶ Przykłady takie opisał E. Cater, *Environmental contradictions in sustainable tourism*, „The Geographical Journal” 1995, Vol. 161, No. 1, s. 21-28.

nej destynacji z bogactwem dziedzictwa kulturowego aż do momentu, kiedy centrum straci swoją atrakcyjność w wyniku zachodzących zmian⁷.

W obliczu globalizacji, postępu technologicznego, a także przemian społeczno-kulturowych, powodujących narastające obciążenia organizmu ludzkiego i wzrost poziomu konsumpcyjnego trybu życia, można stwierdzić, iż przyszłość obszarów, na których rozwija się turystyka, związana jest z budową określonego produktu turystycznego, którego podstawowymi cechami są⁸:

- ujednolicony, a jednocześnie zindywidualizowany charakter – dla turysty masowego oferta zunifikowana, a także oferta specjalna dla turysty świadomego swoich potrzeb i oczekiwań;
- kompleksowy, zaspokajający różnorodne potrzeby w czasie aktywności turystycznej – coraz częściej turyści zainteresowani są uczestnictwem w wydarzeniach o charakterze rozrywkowym, interakcjami z innymi podróżującymi i społecznością recepcyjną, obserwacją zjawisk kulturowych i przyrodniczych, uczestnictwem w lokalnym życiu; przykład: produkt „turystyki ACE”, łączący motywy przygodowe (rozrywkowe), kulturowe i ekoturystyczne;
- wrażliwy na sposób wykorzystania czasu pracy, wypoczynku i odpowiednie lokowanie w tym czasie ofert relaksu, rozrywki, przyjemności, wrażeń i doświadczeń (ewolucja społeczeństw w kierunku tzw. cywilizacji czasu wolnego⁹ i turystyki doświadczeń¹⁰, przyjmującej zaangażowanie turysty w dane wydarzenie);
- dostarczający wiedzy lub sposobności do jej weryfikacji, szczególnie w wymiarze relacji międzykulturowych;
- odpowiadający coraz wyższej świadomości prozdrowotnej turystów, w tym w zakresie ochrony środowiska;
- nowoczesny, tzn. budowany przy wykorzystaniu nowych technologii, m.in. budowlanych czy informacyjno-komunikacyjnych, wykorzystywanych w tworzeniu nowych obiektów oraz w obsłudze klienta.

⁷ A.P. Russo, *A Re-foundation of the TALC for heritage cities*, [w:] R.W. Butler (red.), *The Tourism Area Life Cycle*, Vol. 1, Channel View Publication, Clevedon 2006, s. 139-148.

⁸ Na podst. A. Nowakowska, *Tendencje w światowej turystyce u progu XXI wieku*, Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie nr 78, Kraków 1999, s. 25-35; Kozak M.W., *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 107; W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 243; Marciszewska B., *Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 12-18.

⁹ Na podst. G. Gołębski (red.), *Nowe trendy w turystyce*, PWSZ w Sulechowie, Sulechów 2008, s. 122.

¹⁰ Pozytywe z zakresu turystyki i doświadczeń zaczęły się ukazywać dopiero na początku XXI w. Doświadczenia są ujmowane jako źródło wartości, wiążące się zarówno z czynnikami produkcji, jak i konsumpcji. Mają osobisty charakter. Utrwalają się bowiem w pamięci konsumentów pod postacią indywidualnych wrażeń i doznań. Występują cztery zakresy doświadczenia: rozrywka, edukacja, ucieczka od codzienności i estetyka. B.J. Pine II, J.H. Gilmore, *The Experience Economy: Work Is Theatre & Every Business a Stage*, Harvard Business School Press, Boston 1999, s. 30.

Jednym z celów polityki turystycznej powinno być wspieranie rozwoju produktu turystycznego odznaczającego się powyższymi cechami.

3. Polityka turystyczna w świetle rozwoju przestrzennego turystyki

M.W. Kozak określa, iż polityka turystyczna to polityka (działalność wytyczona przez ośrodek decyzji sformalizowanej grupy społecznej, zmierzająca do realizacji określonych celów za pomocą określonych środków) realizowana przez państwo¹¹. Polityka turystyczna jest działalnością polegającą na zbudowaniu mechanizmu uporządkowanego dostarczania infrastruktury turystycznej na dużych obszarach geograficznych, koordynacji różnych elementów systemu turystyki, interwencji mającej na celu ochronę zasobów oraz maksymalizację korzyści dla społeczności lokalnej i redystrybucję korzyści płynących z turystyki (rozwój nowych miejsc lub ekonomiczna przebudowa istniejących w celu aktywizacji poprzez turystykę). Stwarza sprzyjające warunki rozwoju gospodarki turystycznej poprzez budowanie instytucjonalnych jej podstaw. Jest integralną częścią polityki społeczno-gospodarczej i powinna być prowadzona na każdym poziomie funkcjonowania władzy publicznej¹². Jej zasadność wynika przede wszystkim z tego, że:

- po pierwsze, mechanizm rynkowy nie radzi sobie ze wszystkimi problemami związanymi z rozwojem turystyki; w tej dziedzinie obserwuje się bowiem negatywne efekty zewnętrzne dotyczące środowiska przyrodniczego czy społeczno-ekonomicznego, takie jak dewastacja przyrody, dezintegracja społeczna, patologie, niszczenie środowiska kulturowego;
- po drugie, nie wszystkie dobra, z których korzystają turyści, są w pełni skomercjalizowane, np. walory antropogeniczne – kościoły czy usługi, a także informacja turystyczna;
- po trzecie, ze względu na wymóg kompleksowości produktu turystycznego, potrzebna jest koordynacja działań wielu podmiotów prywatnych, społecznych i publicznych z różnych sektorów i branż tworzących ofertę turystyczną;
- po czwarte, turystyce przypisuje się m.in. funkcje kulturowe i społeczne, co implikuje jej obecność w polityce społecznej i kulturalnej państwa.

S. Wanhill zwraca ponadto uwagę, że władze publiczne powinny tworzyć instytucjonalne ramy, aby wspierać przedsiębiorczość prywatną¹³.

Obserwując praktykę prowadzenia polityki turystycznej, można stwierdzić, iż często działania władz publicznych przyczyniają się do budowania właściwego

¹¹ S. Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna...*, s. 203-204.

¹² C.M. Hall, *The institutional setting-tourism and the state*, [w:] D. Ioannides, K.G. Debbage (red.), *The Economic Geography of the Tourist Industry. A Supply-Side Analysis*, Routledge, Londyn – Nowy Jork 1998, s. 199-219.

¹³ S. Wanhill, *Issues in public sector involvement*, [w:] B. Faulkner, G. Moscardo, E. Laws (red.), *Tourism in 21st Century: Lessons from Experience*, Continuum, Londyn 2000, s. 224.

produktu turystycznego. Wymienić można bowiem następujące strategie realizowane przez administrację lokalną, które oparte są na:

a) wydarzeniach – organizacja jednorazowej dużej imprezy przyciągającej odwiedzających (np. finał mistrzostw europy w piłce nożnej),

b) biznesie – organizacja kongresów, konferencji targów i imprez wystawieniowych (w tym celu władze tworzą wyspecjalizowane instytucje, np. Convention Bureau, zajmujące się rozwojem tego rodzaju turystyki),

c) kulturze – promowanie najciekawszych elementów dorobku kulturowego i dziedzictwa narodowego lub tworzenie atrakcji o charakterze kulturowym, jak festiwale muzyczne czy filmowe,

d) strategiach związanych z wypełnianiem wolnego czasu – np. wspieranie budowy atrakcji oraz parków rozrywki i tematycznych.

Inwestycje i działania władz publicznych związane z rozwojem turystyki często są przyczyną konfliktów i przedmiotem krytyki społeczności lokalnej. Można w tym miejscu wspomnieć chociażby o konfliktach wokół charakteru zagospodarowania turystycznego w Karpaczu ze względu na inwestycję hotelarską Gołębiewskiego. Zdaniem wielu m.in. zaburza ona pensjonatowy charakter kurortu. Konflikty mogą dotyczyć także alokacji zasobów, przykładem jest krytyka społeczna przeznaczania dużych środków publicznych na promocję miasta Wrocławia (w tym turystyczną) zamiast na zaspokojenie potrzeb społecznych w dziedzinie edukacji dzieci i młodzieży.

Można stwierdzić, iż krytyka ta jest nieuzasadniona w dobie globalizacji konkurencji, która powoduje jej nasilenie między krajami, regionami, miastami na rynku czynników produkcji i dóbr konsumpcyjnych, w tym turystycznym¹⁴, co wymusza prowadzenie intensywnych działań promocyjnych i wspierających prywatne inwestycje.

Niezadowolenie społeczne wynika często ze słabej partycypacji ludności miejscowej w planowaniu rozwoju lokalnego. Badania prezentowane w literaturze wskazują na ten problem, szczególnie ważny w kontekście rozwoju zrównoważonego. J. Swarbrooke zauważa na przykład, że rzadko występują skoordynowane działania zmierzające do włączenia lokalnej społeczności w proces podejmowania kluczowych decyzji dotyczących inwestycji w rozwój turystyki na danym obszarze¹⁵. Zdaniem autorki, zastosowanie zasady partycypacji społeczności lokalnej w tworzeniu programów i metody Aktywnego Społecznie Planowania Strategicznego (*collaborative planning*), poprzez skuteczne prowadzenie m.in. konsultacji spo-

¹⁴ W związku z tym zjawiskiem Komisja Europejska zaangażowała znaczne środki finansowe w celu poprawy zintegrowanego zarządzania jakością w destynacjach turystycznych. Zob. F.M. Go, R. Govers, *Integrated quality management for tourist destinations: a European perspective on achieving competitiveness*, „Tourism Management” 2000, Vol. 21, No. 1, s. 79-88.

¹⁵ Na podst. M. Robinson i in. (red.), *Reflections on International Tourism: Developments in Urban and Rural Tourism*, Education Publishers, Sunderland 2000, s. 274.

lecznych czy warsztatów liderów lokalnych w celu wypracowania kierunków programów i strategii rozwoju, może ten problem ograniczyć. Doświadczenia autorki pokazują jednak, że w Polsce w praktyce opracowywania tego typu dokumentów w pierwszej kolejności bierze się pod uwagę oczekiwania przedstawicieli administracji i inwestorów, a dopiero w drugiej – mieszkańców. Włączenie tych ostatnich w omawiany proces może przyczynić się do wytworzenia atmosfery popierania rozwoju, a co za tym idzie – właściwej postawy mieszkańców wobec turystów. Należy dodać, iż społeczność lokalna jest współtwórcą produktu turystycznego¹⁶ danej przestrzeni i bez jej akceptacji rozwój turystyki nie nastąpi lub będzie przebiegał z problemami. Z tego względu ważnym zadaniem w polityce turystycznej są badania reakcji mieszkańców na rozwój turystyki (takie badania mają charakter weryfikujący poczynania różnych podmiotów w dziedzinie turystyki). Dyskusję na ten temat podejmują m.in. J. Williams i R. Lawson oraz D. Gursoy i in.¹⁷

Innym problemem w prowadzeniu polityki turystycznej jest tzw. poślizg interwencyjny¹⁸ władz lokalnych, czyli luka czasowa pomiędzy rozpoznaniem bieżących problemów w zakresie rozwoju turystyki a podjęciem odpowiednich działań. Przykładem, który warto krótko omówić, jest Świeradów-Zdrój. Do końca lat 90. XX w. obserwowano w tym mieście regres turystyki, który nie był dostrzegany przez władze lokalne. Dopiero w połowie pierwszej dekady XXI w. podjęto działania, aby tę niekorzystną tendencję odwrócić. Rozpoczęto intensywną działalność promocyjną i wprowadzono ułatwienia dla inwestorów, głównie korzystne zmiany w planie zagospodarowania przestrzennego. Wykorzystanie tych narzędzi pozytywnie wpłynęło na zainteresowanie miastem ze strony inwestorów zewnętrznych, wzrostem inwestycji modernizacyjnych w istniejących obiektach turystycznych (ożywienie gospodarcze), a następnie przełożyło się na wzrost liczby turystów. Obecnie w mieście mamy do czynienia z boomem w turystyce, co można zilustrować dwoma wskaźnikami, a mianowicie: miasto dysponuje największą liczbą obiektów z nowoczesnymi basenami i szeroko rozumianą infrastrukturą SPA i wellness w całych Sudetach, a także cieszy się dużym zainteresowaniem turystów zagranicznych, co przekłada się na 40% ich udział w strukturze noclegów (mniejsze wskaźniki w tym zakresie notowane są nawet w Krakowie czy Warszawie – najszerzej znanych za granicą spośród polskich miast)¹⁹.

¹⁶ Inni autorzy mówią o mieszkańcach jako elementach produktu turystycznego, określając „człowieka jako atrakcję turystyczną”. Zob. B. Włodarczyk, *Przestrzeń turystyczna*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 131.

¹⁷ J. Williams, R. Lawson, *Community issues and resident opinions of tourism*, „Annals of Tourism Research” 2001, Vol. 28, No. 2, s. 269-290; D. Gursoy i in., *Resident attitudes: a structural modeling approach*, „Annals of Tourism Research” 2002, Vol. 29, No. 1, s. 79-105, a także G. Gołembski (red.), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

¹⁸ Zaczerpnięto z: L. Pender, R. Sharpley (red.), *Zarządzanie turystyką*, PWE, Warszawa 2008, s. 222.

¹⁹ Można wskazać także przykład pozytywny, który pokazuje, iż władze lokalne mogą działać bez opóźnienia. Chodzi o zorganizowanie przez władze Karpacza średniej szkoły hotelarskiej w obli-

Jednym ze sposobów przewycięzania poślizgu interwencyjnego może być wdrożenie do polityki turystycznej idei współrzędzenia. Zdaniem M. Goodwina współrzędzenie polega m.in. na korzystaniu z idei autonomicznych sieci współpracy, możliwości realizacji pewnych zadań bez centralnego sterowania czy na powstaniu zależności wynikających z podziału władzy między różnymi podmiotami zaangażowanymi we wspólne działania²⁰. W obecnych warunkach rynkowych współrzędzenie często jest oparte na mało formalnych, zdecentralizowanych i mniej zinstytucjonalizowanych procesach podejmowania decyzji w warunkach rozproszenia władzy w ramach np. struktury trójsektorowej – publicznej, społecznej i prywatnej. Przykładem jest lokalna organizacja turystyczna (LOT), specjalnie utworzona w celu rozwoju turystyki na danym obszarze.

Przestrzeń jest dobrem rzadkim, a jej zasoby są ograniczone, co implikuje konieczność prowadzenia polityki turystycznej przyczyniającej się do ładu przestrzennego, a przy uwzględnieniu koncepcji rozwoju zrównoważonego – do ładu zintegrowanego, oznaczającego harmonizację zasad, celów i instrumentów polityki ekologicznej, ekonomicznej, społecznej i przestrzennej²¹. W polityce turystycznej można wykorzystać zasadę zintegrowanego planowania, która w latach 80. XX w. zaczęła zyskiwać większe uznanie, w celu właściwego zagospodarowania turystycznego miejscowości o funkcjach turystycznych²². Jednym z narzędzi jest plan zagospodarowania przestrzennego, w którym ważne miejsce zajmują elementy zagospodarowania turystycznego²³. Zintegrowane podejście oznacza także, że proponowane przez samorządy lokalne działania nie mogą być wprowadzane pojedynczo, w oderwaniu od siebie, powinny dotyczyć szerokiego spektrum problemów związanych z rozwojem turystyki i być kompatybilne z celami i priorytetami przyjętymi w dokumentach wojewódzkich, które z kolei powiązane są z celami i priorytetami określonymi na szczeblu kraju.

czu gwałtownego rozwoju tej branży w skali lokalnej, dwóch dużych inwestycji – kompleksu wczasowo-sanatoryjnego Sandra SPA i Hotelu „Gołębiwski”.

²⁰ M. Goodwin, *The governance of rural areas: some emerging research issues and agendas*, „Journal of Rural Studies” 1998, 1 (14), s. 5-12.

²¹ Na podst. B. Fiedor, *Podstawy badania trwałości wzrostu we współczesnej ekonomii*, „Ekonomia i Środowisko” 1999, nr 1, s. 30-31.

²² Koncepcję zintegrowanego planowania zaczęto stosować już w latach 50. XX w. na Hawajach (USA), choć termin ten nie był tak popularny jak obecnie. Więcej w: A. Kowalczyk (red.), *Turystyka zrównoważona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 51. Zdaniem A. Kowalczyka dobrym przykładem planowania zintegrowanego jest ośrodek turystyczny Sun City, który został zbudowany w latach 1974-1993 na powierzchni 250 000 ha w RPA przez system Southern Sun Hotel Group i koncern piwowarski South African Breweries. Źródło: A. Kowalczyk, M. Derek, *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 342-343.

²³ Pierwsze plany zagospodarowania turystycznego powstały w USA i Europie Zachodniej (np. w Hiszpanii i Francji) już w latach 50. XX w., w latach 60. w krajach rozwijających się, np. w Meksyku. Źródło: A. Kowalczyk, *Geografia turystyki*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1997, s. 151.

Polityka turystyczna powinna przeciwstawiać się takiej konkurencji o miejsca lokalizacji, która przyczynia się do nadużyć i przekraczania chłonności naturalnej obszaru, tym bardziej że często mamy do czynienia z tzw. dwoma sektorami turystycznymi – formalnym (działającym legalnie, zarejestrowanym) i nieformalnym (działającym w szarej strefie, niezarejestrowanym), co dodatkowo powoduje uszczuplenie dochodów budżetowych²⁴.

4. Rozwój parków rozrywki i tematycznych jako przestrzeni turystyki rozrywkowej

Szybkie tempo rozwoju parków tematycznych i parków rozrywki obserwujemy od lat 70. XX wieku²⁵. Stanowią one wydzielone obszary wyposażone w urządzenia rozrywkowe i często w infrastrukturę noclegową, gastronomiczną i in., zaspokajającą kompleksowo potrzeby turystów.

- Do głównych operatorów parków rozrywki i tematycznych na świecie zaliczamy:
- Walt Disney Company – parki w Kalifornii, na Florydzie, w Tokio, pod Paryżem oraz w Hongkongu (ok. 90 mln odwiedzających),
 - Six Flags – ma prawo do postaci z produkcji wytwórni Warner Brothers (ok. 50 mln odwiedzających),
 - Universal Studios – ma prawo do postaci z produkcji wytwórni Universal Pictures (ok. 30 mln odwiedzających)²⁶.

Do wyjaśnienia fenomenu parków rozrywki i parków tematycznych może być wykorzystana teoria dyfuzji innowacji²⁷. Proces dyfuzji innowacji określane jest jako: „rozprzestrzenianie się nowego pomysłu od źródła, gdzie został wynaleziony lub stworzony, do jego ostatecznych użytkowników lub tych, którzy go akceptu-

²⁴ Twórcą koncepcji jest E. Cohen (lata 60.-70. XX w.), rozwinął ją M. Opperman, który badał to zjawisko w latach 90. XX w. Przykładowo we Wrocławiu szacuje się turystyczny sektor nieformalny w granicach kilkunastu procent. Należy przyznać, iż sektor nieformalny z drugiej strony może wypełniać lukę czy też zwiększać atrakcyjność danej przestrzeni.

²⁵ Według *International Association of Amusement Parks and Attractions* (IAAPA), reprezentującej 40 000 podmiotów z 90 krajów. Jest to organizacja skupiająca przedstawicieli parków rozrywki i innych podmiotów działających w rozrywce outdoorowej. Podaje, że na świecie w 2005 r. działało ok. 1500 parków rozrywki i tematycznych, które odwiedziło 1,5 mld ludzi, co dało wartość obrotów na poziomie 16 mld euro. Źródło: <http://www.iaapa.org> [14.04.2011].

²⁶ Najbardziej zaawansowane technologicznie są parki Walt Disney Company i Universal Studios.

²⁷ Badania nad zjawiskiem dyfuzji zainicjowane były w XIX w. przez francuskiego socjologa J.G. De Tarde'a, który koncentrował się w swoich pracach na próbie odpowiedzi na pytanie: dlaczego, jak i w jakim tempie nowe idee oraz technologie rozprzestrzeniają się w społeczeństwie. Mamy różne modele opisujące dyfuzję innowacji, np. model Bass, krzywa Gomperta, krzywa logistyczna, łańcuch wartości, cykl życia innowacji. Klasycznym jest zaproponowany w 1962 r. przez E.M. Rogersa. Na jego podstawie można wyróżnić pewne kategorie nabywców w zależności od przyswajania (akceptacji) innowacji: innowatorzy, wcześnie naśladowcy, wczesna większość, późna większość i maruderzy.

ją²⁸. W turystyce rozprzestrzenianiu podlegają przede wszystkim wzorce kulturowe turystów, obiekty turystyczne i ich oferty oraz procesy i usprawnienia organizacyjne w sektorze turystycznym. Podstawowymi elementami procesu dyfuzji innowacji są: innowacja (informacja i wiedza jako swoisty mechanizm napędowy procesu dyfuzji innowacji), podmioty uczestniczące w tym procesie i ich relacje (wyróżniamy: źródła innowacji jako inicjalni innowatorzy lub imitatorzy²⁹, centra transferu i dyfuzji, ostateczni odbiorcy), kanały dyfuzji (obecnie przede wszystkim Internet), a także czas, który można podzielić na: czas od idei do uruchomienia rozprzestrzeniania, czas adaptacji³⁰ innowacji, czas rozprzestrzeniania się innowacji wśród ostatecznych odbiorców, czas reakcji tych odbiorców³¹. Elementem procesu dyfuzji innowacji są także czynniki oddziałujące na jej przebieg³². Proces dyfuzji innowacji w turystyce przebiega nie tylko w czasie, ale także w pewnej przestrzeni. Zdaniem J. Łobody³³ dyfuzja może mieć charakter ekspansywny, kiedy rozprzestrzenia się na pewnym obszarze od źródła innowacji (ekspansja obiektów bazy turystycznej), oraz relokacyjny, kiedy jej źródło jest przenoszone na inny obszar i tam są tworzone jej wtórne centra (przenoszenie przez turystów kapitału i własnych wzorców kulturowych na obszary recepcyjne)³⁴. Z teorią dyfuzji innowacji połączona jest teoria biegunów wzrostu³⁵, która mówi o takim rozmieszczeniu ośrodków turystycznych, które wraz z upływem czasu mają stać się czynnikiem aktywizacji gospodarki nie tylko lokalnej, ale także regionalnej czy ogólnokrajowej. Inaczej ujmując, wysokie zaangażowanie ludności w sektor turystyczny i koncentracja ruchu turystycznego przyczyniają się do powstania tzw. bieguna wzrostu³⁶,

²⁸ Na podst. P. van der Zender, *The Facilitating University*, Proefschrift Technische Universiteit Delft, Delft 2009, s. 26.

²⁹ K. Karcz, *Proces dyfuzji innowacji – podejście marketingowe*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice 1997, s. 30.

³⁰ Adaptacja oznacza przyjęcie i branie pod uwagę informacji o danej innowacji w procesie podejmowania decyzji przez ostatecznego odbiorcę.

³¹ Oznacza czas od uświadomienia do podjęcia decyzji. Czas adaptacji i reakcji może być różny, ponieważ do tych samych ostatecznych odbiorców dochodzą informacje z innych transferów innowacji.

³² Więcej na ten temat w: W. Janasz (red.), *Innowacje w rozwoju przedsiębiorczości w procesie transformacji*, Difin, Warszawa 2004, s. 62-66.

³³ W. Kurek (red.), wyd. cyt., s. 35.

³⁴ Źródłem innowacji współczesnych parków rozrywki jest pierwszy park tego rodzaju Walta Disneya w Kalifornii (USA), otwarty w 1906 r. Park Gardaland stanowi przykładowy efekt inspiracji amerykańskim parkiem dla grupy przedsiębiorców weneckich w połowie lat 70. XX w.

³⁵ O teorii biegunów wzrostu można więcej znaleźć w: Z. Makiela, *Przedsiębiorczość regionalna*, Difin, Warszawa 2008; J. Chądzyński i in. (red.), *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wyd. CeDeWu.pl, Warszawa 2007.

³⁶ Biegunem wzrostu jest jednostka osadnicza, która swoim poziomem rozwoju wybijają się ponad przeciętność na danym obszarze, rozwija się szybciej niż inne ośrodki, posiada ponadlokalną strefę oddziaływania, generowane przez ośrodek impulsy rozwojowe widoczne są w jego otoczeniu, a rozwój ten powinien być kształtowany w dłuższym okresie. Za: F. Perroux, *The pole of development's*

a ten z kolei w wyniku transformacji może generować regionalne i lokalne organizacje turystyczne, obszary zasobowe (*resource areas*)³⁷ i klastry³⁸.

- Szybka dyfuzja idei parków rozrywki i tematycznych wynika z tego, że obiekty te:
- wyzwalają eksplozję emocji,
 - oferują pobyt w nierealnej rzeczywistości, pozwalają na ucieczkę od spraw codzienności,
 - są kwintesencją postmodernistycznej przestrzeni, którą cechuje pomieszanie stylów oraz zamierzone połączenie realności i nierealności,
 - oferują odwiedzającym „krajobraz przyjemności”,
 - reprezentują przykład globalizacji i homogenizacji współczesnej kultury turystycznej,
 - odwołują się do konsumentów sztucznych znaków i reprezentują ideę wymyślonego miejsca (*creative place*)³⁹.

Parki rozrywki i tematyczne powstają, z punktu widzenia dyfuzji innowacji, jako kontynuacja aktywności turystycznej w danej przestrzeni, w nowej formule bądź poszerzenia wytworzonej uprzednio przestrzeni poprzez eksplorację lub kolonizację nowych obszarów graniczących z danymi terenami, bądź zajmowania nowych terenów, dotychczas określanych jako nieturystyczne. Często są tzw. biegunami wzrostu, jak West Midland Safari & Leisure Park (w Wielkiej Brytanii) dla całego powiatu Wyre Forest. Przykłady pokazują, iż są wynikiem działań przedsiębiorczych ludności miejscowej (z finansowaniem zewnętrznym), np. JuraPark Bałtów w Polsce, bądź inwestorów zewnętrznych, np. Tropical Islands w Niemczech.

Jednym z czynników dyfuzji innowacji w turystyce jest konkurencja między klastrami turystycznymi. Badania BC WTO pokazują na przykład w obrębie tury-

new place in a general theory of economic activity, [w:] B. Higgins, D.J. Savoie (red.), *Regional Economic Development: Essays in Honour of Francois Perroux*, Unwin Hyman, Boston 1988, s. 48.

³⁷ Obszar taki obejmuje szeroki wachlarz produktów i usług turystycznych, który jest relatywnie stabilny w czasie i ma znaczący udział w gospodarce turystycznej. Składa się z współzależnych sektorów w związku z koniecznością kooperacji przy produkcji końcowego produktu bądź usługi. W jego skład może również wchodzić sektor publiczny. Firmy z danego obszaru mają takie same potrzeby pod względem warunków produkcyjnych. Za: I. Drejer i in., *Studies of Cluster As a Basis for Industrial and Technology Policy in the Danish Economy*, Working Paper 1997, No. 97-14 DRUID, s. 116.

³⁸ Tworzenie klastrów turystycznych podlega zarówno uniwersalnym zasadom (obserwowanym w innych branżach), jak i specyficznym cechom związanym z istotą turystyki, przykładowo: większe zróżnicowanie podmiotów biorących udział w porozumieniu, rozwijanie wokółprzyrodniczych lub antropogenicznych zasobów potencjału turystycznego. Światowa Organizacja Turystyki poddaje analizie łańcuch wartości tworzonej w tego rodzaju układach i tak określa, iż jednotygodniowe doświadczenie turystyczne w odległej miejscowości zawiera ok. 10-20 łańcuchów, w których zaangażowanych jest 30-50 różnych podmiotów – od organizatorów wycieczek, firm transportowych, firm ubezpieczeniowych, pilotów, po przewodników, firmy noclegowe i gastronomiczne, parki rozrywki i tematyczne i sklepy z pamiątkami. *Public-Private Sector Cooperation: Enhancing Tourism Competitiveness*, WTO Business Council, Madrid 2000.

³⁹ Na podst. S. Williams, *Tourism Geography*, Routledge, Londyn 2009, s. 197-199.

styki kulturowej konkurencję klastrow, takich jak Bruges (Belgia) i Dubrovnik (Chorwacja), Bariloche (Argentyna) i Torres del Payne (Chille) oraz Antalya (Turcja) i Rodos (Grecja)⁴⁰.

Inną koncepcją, którą można zastosować do wyjaśnienia powstawania parków rozrywki i tematycznych, jest teoria centrum–peryferie, rozwijana w ramach teorii lokalizacji⁴¹ w oparciu m.in. o prace W. Christallera z lat 30. XX w. Wyjaśniał on, że w obrębie obszarów określanych jako peryferie następuje rozwój turystyki opartej głównie na motywach wypoczynkowych (m.in. rozrywkowych). Teoria peryferii od dawna jest podstawą rozwoju turystyki, ponieważ już w latach 50. XX w. przyjęto ją do zainicjowania rozwoju społeczno-gospodarczego w wybranych krajach⁴². Przykładem jest program Banku Światowego, który wspierał rozwój turystyki dającej stałe zatrudnienie, w założeniu niewykwalifikowanym i słabo wykształconym pracownikom, w nowo utworzonych po II wojnie światowej krajach – peryferiach jako miejscach recepcji turystycznej⁴³. Według L. Butowskiego teoria ta z dzisiejszej perspektywy jest już nieco anachroniczna⁴⁴. Można z tym stwierdzeniem polemizować ze względu na wzrost zainteresowania turystów agroturystyką czy parkami rozrywki zlokalizowanymi na obszarach wiejskich. Przykłady te wskazują na aktualność głównych tez W. Christallera. Podstawą rozważań jest rozumienie terminu peryferii, który może być odnoszony do krajów, regionów i miast. W tym ostatnim przypadku peryferiami mogą być uznane obszary podmiejskie i pozamiejskie.

Parki rozrywki i tematyczne najczęściej rozwijane są w obrębie miejskich terenów rekreacyjnych lub w strefach podmiejskich dużych aglomeracji (służą turystom, ale także mieszkańcom), w nadmorskich i górskich regionach masowego wypoczynku i na obszarach peryferyjnych, które nie mają rozwiniętej funkcji turystycznej. Stanowią wtedy jedyną atrakcję, której celem jest przyciągnięcie ruchu turystycznego z terenów określanych jako centralne. Powstają często w przestrzeni nieturystycznej, na obszarach wiejskich, w wyniku transformacji, np. poprzez rewitalizację obszaru zdegradowanego, powodując powstanie nowej przestrzeni turystycznej odznaczającej się dobrą dostępnością komunikacyjną. Przykładem jest

⁴⁰ Proces powstawania klastrow został zapoczątkowany w krajach rozwiniętych, a w XXI w. objął również obszar krajów rozwijających się – obszary peryferyjne. Interesujące przykłady klastrow turystycznych omawia A.Y. Aleksandrova. Zob. A.Y. Aleksandrova, *Klastry turystyczne w Rosji i za granicą*, „Turizm” 2007, nr 17, z. 1-2, s. 19-42. Podobnie jak w innych branżach funkcjonują klastry tematyczne, np. Klastry Turystyki Golfowej w Nowej Zelandii czy Grupa Ceramika i Turystyka Via Sudetica w Bolesławcu.

⁴¹ Fundamenty teorii lokalizacji opracował w XIX wieku J.H. von Thünen.

⁴² Koncepcja ta była rozwijana w ramach strukturalnych teorii rozwoju, połączonych z keynesizmem.

⁴³ Według Prossera peryferiami w latach 1950-1970 były wschodnia część Morza Śródziemnego, Afryka Północna, Kalifornia i Karaiby. Więcej na ten temat w: W. Kurek (red.), wyd. cyt., s. 35.

⁴⁴ L. Butowski, *Turystyka jako czynnik rozwoju w świetle wybranych teorii rozwoju regionalnego*, „Turizm” 2010, nr 20, z. 1, s. 5-11.

największy tropikalny park tematyczny i wypoczynkowy w Europie – park wodny Tropical Islands, który został zbudowany w 2004 r. w niemieckiej miejscowości Krausnick (na terenie byłego radzieckiego lotniska wojskowego), zlokalizowany w odległości blisko sześćdziesięciu km od Berlina i 100 km od Drezna, o całkowitej powierzchni użytkowej wynoszącej ponad 66 000 m² i kubaturze 5,5 mln m³. O lokalizacji parku Mirabilandia (w Savio), włoskiego parku rozrywki, zdecydowały następujące czynniki: dobra dostępność komunikacyjna, uatrakcyjnienie obszaru tranzytu turystycznego pomiędzy Florencją a Rawenną i rewaloryzacja terenów o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w stosunku do sąsiednich.

5. Wnioski

W myśl stanowiska M. Jansen-Verbeke⁴⁵ można wskazać, iż zrozumienie sił przekształcających przestrzeń turystyczne jest podstawowym warunkiem wizjonerskiego planowania i odpowiedzialnej polityki turystycznej, w której ważne miejsce zajmuje planowanie przestrzenne. W świetle polityki turystycznej ma ono na celu sterowanie ruchem turystycznym poprzez odpowiednie zagospodarowanie turystyczne. Sprawność polityki w tym zakresie uzależniona jest od skuteczności:

- po pierwsze: systemu informacji na temat rozwoju turystyki⁴⁶ i innych zjawisk na danym obszarze pod kątem stanu środowiska dla turystyki oraz przewidywanych skutków zagospodarowania i użytkowania turystycznego,
- po drugie: strategii rozwiązywania konfliktów przestrzennych.

W pierwszym przypadku kluczowe znaczenie ma opracowanie wskaźników użytkowania turystycznego przestrzeni na podstawie informacji rzeczywistych. Mierniki muszą być skonstruowane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W drugim natomiast chodzi o takie kształtowanie przestrzeni, aby zapewnić rozwój i podjąć działania wyprzedzające, tzn. takie, które przeciwdziałają występowaniu konfliktów i opóźnień w rozwoju turystyki.

Literatura

- Aleksandrova A. Y., *Klastry turystyczne w Rosji i za granicą*, „Turyzm” 2007, nr 17, z. 1-2.
Butowski L., *Turystyka jako czynnik rozwoju w świetle wybranych teorii rozwoju regionalnego*, „Turyzm” 2010, nr 20, z. 1.
Cater E., *Environmental contradictions in sustainable tourism*, „The Geographical Journal” 1995, Vol. 161, No. 1.
Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z. (red.), *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wyd. CeDeWu.PL, Warszawa 2007.

⁴⁵ M. Jansen-Verbeke, *Paradygmat terytorialności w turystyce kulturowej*, „Turyzm” 2009, nr 19, z. 1-2, s. 25, 32.

⁴⁶ Oficjalna statystyka w tym zakresie nie jest wystarczająca.

- Drejer I., Skov Kristensen F., Laursen K., *Studies of cluster as a basis for industrial and technology policy in the Danish economy*, Working Paper 1997, No. 97-14 DRUID.
- Fiedor B., *Podstawy badania trwałości wzrostu we współczesnej ekonomii*, „Ekonomia i Środowisko” 1999, nr 1.
- Go F.M., Govers R., *Integrated quality management for tourist destinations: a European perspective on achieving competitiveness*, „Tourism Management” 2000, Vol. 21, No. 1.
- Golemski G. (red.), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Golemski G. (red.), *Nowe trendy w turystyce*, PWSZ w Sulechowie, Sulechów 2008.
- Goodwin M., *The governance of rural areas: some emerging research issues and agendas*, „Journal of Rural Studies” 1998, 1(14).
- Gursoy D., Jurowski C., Usyal M., *Resident attitudes: a structural modeling approach*, „Annals of Tourism Research” 2002, Vol. 29, No. 1.
- Hall C.M., *The institutional setting-tourism and the state*, [w:] *The Economic Geography of the Tourist Industry. A Supply-Side Analysis*, D. Ioannides, K.G. Debbage (red.), Routledge, Londyn – Nowy Jork 1998.
- Janasz W. (red.), *Innowacje w rozwoju przedsiębiorczości w procesie transformacji*, Difin, Warszawa 2004.
- Jansen-Verbeke M., *Paradygmat terytorialności w turystyce kulturowej*, „Turizm” 2009, nr 19, z. 1-2.
- Karcz K., *Proces dyfuzji innowacji – podejście marketingowe*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice 1997.
- Kowalczyk A. (red.), *Turystyka zrównoważona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Kowalczyk A., Derek M., *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Kowalczyk A., *Geografia turystyki*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1997.
- Kozak M.W., *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Kurek W. (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna*, „Turizm” 1995, nr 5, z. 2.
- Liszewski S., *Przestrzeń turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, „Turizm” 2006, nr 16, z. 2.
- Makiela Z., *Przedsiębiorczość regionalna*, Difin, Warszawa 2008.
- Marciszewska B., *Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Meyer B., *Kształtowanie układów przestrzenno-funkcjonalnych przez turystykę*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2008.
- Nowakowska A., *Tendencje w światowej turystyce u progu XXI wieku*, Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie nr 78, Kraków 1999.
- Pender L., Sharpley R. (red.), *Zarządzanie turystyką*, PWE, Warszawa 2008.
- Perroux F., *The Pole of Development's New Place in a General Theory of Economic Activity*, [w:] B. Higgins, D.J. Savoie (red.), *Regional Economic Development: Essays in Honour of Francois Perroux*, Unwin Hyman, Boston 1988.
- Pine II B.J., Gilmore J.H., *The Experience Economy: Work Is Theatre & Every Business a Stage*, Harvard Business School Press, Boston 1999.
- Potoczek A., *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*, TNOiK, Toruń 2003.
- Public-Private Sector Cooperation: Enhancing Tourism Competitiveness*, WTO Business Council, Madrid 2000.
- Robinson M., Sharpley R., Evans N., Long P., Swarbrooke J. (red.), *Reflections on International Tourism: Developments in Urban and Rural Tourism*, Education Publishers, Sunderland 2000.

- Russo A.P., *A Re-foundation of the TALC for Heritage Cities*, [w:] R.W. Butler (red.), *The Tourism Area Life Cycle*, vol. 1, Channel View Publication, Clevedon 2006.
- Sessa A., *The science of systems for tourism development*, „Annals of Tourism Research” 1988, Vol. 15, No. 2.
- Wanhill S., *Issues in public sector involvement*, [w:] B. Faulkner, G. Moscardo, E. Laws (red.), *Tourism in 21st Century: Lessons from Experience*, Continuum, Londyn 2000.
- Williams J., Lawson R., *Community issues and resident opinions of tourism*, „Annals of Tourism Research” 2001, Vol. 28, No. 2.
- Williams S., *Tourism Geography*, Routledge, Londyn 2009.
- Włodarczyk B., *Przestrzeń turystyczna*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Zender van der P., *The Facilitating University*, Proefschrift Technische Universiteit Delft, Delft 2009.

THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND SPACE. IMPLICATIONS FOR TOURISM POLICY

Summary: The general objective of the article is the identification of space transformation processes as the result of tourism development, as well as the presentation of problem areas for tourism policy resulting from these processes. The specific objective is the discussion of selected regional development theories in the context of opportunities for their application in research on tourism development. The study of tourism development was based on amusement and theme parks progress analysis. Innovation diffusion theory and peripheral theory were applied. Tourism policy analysis showed the directions of its goals changes and facilitated the diagnosis of the most important problems making their realization difficult. The research including the analysis of amusement and theme parks progress also allowed for indicating the effectiveness conditions of tourism policy.

Keywords: tourism development, tourism space, tourism policy.